

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΑΤΗΓΙΑ

ΑΝΤΙ

Περίοδος Β', τεύχος 266. Παρασκευή 20 Ιουλίου 1984

ΕΠΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ Δ. ΑΡΜΠΟΥΖΗΣ:
10 χρόνια από τη Χούντα

*1974-1984: Δέκα χρόνια
προβλήματα και
χαμένες ευκαιρίες*

- ΤΥΠΟΣ
- ΚΥΠΡΙΑΚΟ
- ΑΡΙΣΤΕΡΑ
- ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
- ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΙΡΗΝΗΣ

Ο Γ. Αράγης γράφει για το βιβλίο του Πέτρου Αποστολίδη, 'Όσα θυμάμαι 1900-1969', Εκδ: Κέδρος, Αθήνα τ. Α' 1981, τ. Β' 1983

Το δίτομο σύγγραμμα του συμπόλιτην του γιατρού Πέτρου Αποστολίδη, «Όσα θυμάμαι 1900-1969», ανήκει στο είδος των γραπτών που ονομάζουμε απομνημονεύματα. Πρόκειται για ένα αυτοβιογραφικό χρονικό που καλύπτει τα δύο τρίτα και πλέον του αιώνα μας. Για τις διάφορες ιστορικές φάσεις αυτής της χρονικής περιόδου έχουν γραφτεί ως τα σήμερα κάμποσα αυτοβιογραφικά βιβλία. Το γεγονός όμως αυτό δεν κάνει περιττή την παρουσία του «Όσα θυμάμαι» μέσα στη σχετική βιβλιογραφία. Και τούτο για δύο βασικούς λόγους. Πρώτα γιατί αποτελεί ιστορική μαρτυρία κι οι τέτοιες μαρτυρίες ποτέ δεν είναι περιττές. Κι έπειτα γιατί ο τρόπος με τον οποίο είναι γραμμένο το κάνει αξιόλογο αφηγηματικό κείμενο. Σκοπός όσων ακολουθούν δεν είναι να σχολιαστεί το συγκεκριμένο βιβλίο από ιστορική άποψη (γι' αυτό θα πρέπει να μιλήσουν οι πιο ειδικοί) αλλά από αφηγηματική.

Προτού προχωρήσω σε ιδιαίτερες παρατηρήσεις θα ήθελα να σταθώ για λίγο στο εξής. Ο συγγραφέας του «Όσα θυμάμαι» διαθέτει εκπληκτική μνήμη. Θυμάται με το νι και με το σίγμα όσα του έτυχαν εδώ και είκοσι και σαράντα και εβδομήντα χρόνια. Αλλά μια μνήμη, έστω και εκπληκτική, θα ήταν δύσκολο να συγκρατήσει τόσες λεπτομέρειες χωρίς μια κάποια άσκηση. Κι αυτό με κάνει να πιστεύω ότι ο συγ-

γραφέας ανήκει στο είδος εκείνων των ανθρώπων που καλλιεργούν τον προφορικό διάλογο αντί του γραφτού μονόλογου. Οι άνθρωποι αυτοί που ασκούσαν καθημερινά τη μνήμη τους με τον προφορικό λόγο όσο περνάει ο καιρός εκλείπουν με αποτέλεσμα να χάνεται ολόένα στις μέρες μας η αφηγηματική τους άνεση, ενάργεια και χάρη.

Όπως είπα ο συγγραφέας του «Όσα θυμάμαι» διαθέτει σπάνια μνήμη. Έτσι έχει τη δυνατότητα όταν αφηγείται κάτι να το βλέπει καθαρά και από πολύ κοντά. Αυτό σημαίνει, ανάμεσα σε άλλα, ότι παρακολουθεί τα διάφορα γεγονότα με την προοπτική της εποχής που συνέβησαν. Με συνέπεια το βλέμμα και η κρίση του να μένουν, σχεδόν ολοκληρωτικά, ανεπηρέαστα από το χρόνο που μεσολάβησε από τότε που συνέβησαν τα γεγονότα ως την ώρα που τα περιγράφει. Πρόκειται για μια λειτουργία από την οποία τα εξιστορούμενα αποκτούν αξιοπιστία και κύρος αυθεντικής μαρτυρίας.

Ένα άλλο στοιχείο αξιοπιστίας του συγγραφέα αποτελεί η ειλικρίνειά του. Τη διαισθάνεται κανείς σ' όλο το μήκος του κειμένου, αλλά τη διαπιστώνει πιο απτά όταν ο συγγραφέας αναφέρεται ευθέως σε θετικές ενέργειες αντιπάλων και σε αρνητικές αυθεντών ή ομοϊδεατών του. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο Αποστολίδης βρίσκει τη δύναμη να παραμερίσει τις αντιπάθειες ή τις συμπάθειές του και να αποδώσει «τα του Καίσαρος τω Καίσαρι». Πουθενά μέσα στο κείμενό του δε φαίνεται να έχει ενδώσει σε μεροληπτικές διαθέσεις, μοιλονότι έζησε μέσα στη δίνη των πιο αχαλίνωτων παθών κι αγριότητων κι ο ίδιος υπέφερε ανείπωτα. Δε συναντούμε συχνά στα νεοελληνικά γράμματα τόσο ακεραίους συγγραφείς, είτε πρόκειται για πεζογράφους που ασχολούνται συστηματικά με τη λογοτεχνία, είτε για απομνημονευματογράφους.

Από γλωσσική άποψη το «Όσα θυμάμαι» παραπέμπει στον

προφορικό μας λόγο. Αν και ο συγγραφέας του ανήκει στους σπουδαγμένους και έχει σίγουρα ανδραγεία με γραφτά λόγια υφής, εντούτοις γράφει σύμφωνα με τη λαϊκή αίσθηση της γλώσσας. Αυτό από μια άποψη σημαίνει ότι γράφει με την ακουστική αίσθηση του λόγου κι όχι με την οπτική. Πραγματικά για να γράψει κανείς όπως γράφει ο Αποστολίδης θα πρέπει να διαθέτει εξαιρετικό αυτί. Κι αυτό αποτελεί σπουδαία αρετή για κάθε συγγραφέα —ιδιαίτερα στις μέρες μας που έχει διαφθαρεί επικίνδυνα η αίσθηση του προφορικού μας λόγου εξαιτίας της μακρόχρονης επιβολής της καθαρεύουσας. Σήμερα και παρά την επίσημη αναγνώριση της δημοτικής εξακολουθούμε γλωσσικά να είμαστε οπτικοί τύποι. Μιλούμε δηλαδή, εννοώ οι σπουδαγμένοι, σύμφωνα με τις οπτικές παραστάσεις που αποκτήσαμε διαβάζοντας εξακολουθητικά κείμενα γραμμένα στην καθαρεύουσα. Και δεν αρκεί να είναι κανείς δημοτικιστής από πεποίθηση για να μιλήσει ή να γράψει τη δημοτική. Χρειάζεται, μεταξύ άλλων, ισχυρό αυτί και ενδελεχής άσκηση στην προφορική ομιλία. Κάτι που φαίνεται να έχει και με το παραπάνω ο συγγραφέας του βιβλίου για το οποίο μιλώ. Από την πλευρά αυτή το στρατό και άνετο κύλισμα του λόγου στο συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί μία από τις ευχάριστες εκπλήξεις που δοκιμάζει ο αναγνώστης του.

Αλλά ο Αποστολίδης δε γράφει απλώς στρωτά και άνετα σύμφωνα με το πνεύμα της δημοτικής. Δεν καταγράφει αδιάκριτα τα πάντα —αν έκανε κάτι τέτοιο τότε θα γέμιζε μερικές χιλιάδες τυπωμένες σελίδες. Καταγράφει τα καίρια και τα χαρακτηριστικά έχοντας το χάρισμα της οικονομίας του λόγου. Με αποτέλεσμα το γράψιμό του να έχει ένταση και να μην ξεπερνάει σε χαλαρότητες ή να κάνει όπως λέμε «κοιλίες». Έτσι κι ο αναγνώστης από τ' άλλο μέρος παρακολουθεί τα εξιστορούμενα με αδιάπτωτο ενδιαφέρον. Εδώ ωστόσο θα ήθελα να σταθώ σε δυο συζητήσιμες λεπτομέρειες. Η μία αφορά ορισμένες στιγμές που ο συγγραφέας εκφράζει γνώμες. Κατά την αντίληψή μου αυτές οι γνώμες είναι ως ένα βαθμό περιοριστικές για τον αναγνώστη. Προσανατολίζουν δηλαδή τη σκέψη του αναγνώστη προς ορισμένη κατεύθυνση, ενώ αν έλειπαν ο αναγνώστης θα αφηνόταν πιο ελεύθερος να σκεφτεί πάνω στα γεγονότα σύμφωνα με τη δική του κρίση. Η άλλη αφορά τις λίγες σελίδες του βιβλίου που αποτελούν μαρτυρίες από δεύτερο χέρι. Αυτές οι μαρτυρίες, όσο κι αν έχουν ελεγχθεί από το συγγραφέα, δεν ξέρουμε ως ποιο βαθμό προέρχονται από ανθρώπους τόσο αδέκαστους όσο ο ίδιος ο συγγραφέας. Κι αυτό

τις καθιστά λιγότερο φερέγγυες από όσα αφηγείται ο Αποστολίδης ως αυτόπτης μάρτυρας. Αναρωτιέμαι αν ήταν καλύτερα να ήταν τυπωμένες με μικρότερα ή πλάγια στοιχεία.

Από όσα είπα ως εδώ θα έγινε φανερό ότι το «Όσα θυμάμαι» μας αποκαλύπτει ένα συγγραφέα με απροσδόκητες αφηγηματικές αρετές. Το βιβλίο γράφτηκε ωστόσο συμπτωματικά και όχι εξαιτίας αυτών των αρετών. Τα πράγματα, σύμφωνα με την ομολογία του συγγραφέα, έγιναν κάπως έτσι. Η μοναξιά που ένιωσε ο γιατρός Αποστολίδης ύστερα από το θάνατο της γυναίκας του στάθηκε αιτία να μάθει γραφομηχανή και να δοκιμάσει να ανασυντάξει τις αναμνήσεις του. Το αρχικό δηλαδή κίνητρο για τη συγγραφή του βιβλίου ήταν η συγκεκριμένη περίπτωση και το υλικό των αναμνήσεων —οι αφηγηματικές αρετές απλώς εκδηλώθηκαν κατά το γράψιμο του κειμένου. Ας δούμε όμως ποιο ήταν το υλικό των αναμνήσεων του συγγραφέα ή καλύτερα ποιο είναι το υλικό της αφήγησής του. Μιλώντας γενικά θα έλεγα πως είναι τα γεγονότα που συνθέτουν την εσωτερική και την εξωτερική ζωή του. Στη θεωρία είναι εύκολο να κάνει διάκριση κανείς ανάμεσα στην εσωτερική και στην εξωτερική ζωή ενός ανθρώπου. Στην πράξη όμως πρόκειται για δυο πράγματα αλληλένδετα που κάποτε φτάνουν ως το σημείο να ταυτίζονται. Αρκετά συμβατικά ωστόσο μπορώ να πω ότι στο «Όσα θυμάμαι» υπάρχει ένα εσωτερικό αφηγηματικό αντικείμενο κι ένα εξωτερικό.

Το εσωτερικό ανάγεται στο προσωπικό γίγνεσθαι του συγγραφέα. Στην ανελικτική πορεία που διέγραψε από το χωριατόπαιδο της Καλουτάς Ζαγορίου ως την στέρεη προσωπικότητα που κλείνει το βιβλίο με το επιγραμματικό μονοεπίτιο «Υστερόγραφο». Το πιθανότερο —το σίγουρο μάλλον— είναι ότι ο Αποστολίδης δεν έγραψε όσα έγραψε για να μας αφηγηθεί ακριβώς αυτή την πορεία. Σκοπός του ήταν να εξιστορήσει μερικές καίριες στιγμές της πρόσφατης ιστορίας μας όπως τις έζησε ο ίδιος. Εντούτοις η σταδιοδρομία του, από στενά προσωπική άποψη, διαγράφεται αυτόματα μέσα στις σελίδες του βιβλίου του και αποτελεί ένα διακριτικό ποιοτικό στοιχείο της αφήγησής του.

Το εξωτερικό αφηγηματικό αντικείμενο του «Όσα θυμάμαι» το αποτελούν τα ιστορικά περιστατικά στα οποία πήρε μέρος ο συγγραφέας. Τα ιστορικά περιστατικά... Ο Αποστολίδης γνώρισε την Τουρκοκρατία στα Γιάννινα, πήρε μέρος σε δυο πολέμους, πέρασε μια βάρβαρη αιχμαλωσία στα χέρια των Τούρκων, έζησε τη Γερmano-Ιταλική κατοχή, φυλακίστηκε, προπηλακίστηκε, κυνη-

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΑΙΝ-ΜΑΡΤΕΝ

Λαμπράκηδες Ιστορία μιας γενιάς

Το ιστορικό χρονικό των Λαμπράκηδων, της νεολαιίστικης οργάνωσης, που σημάδεψε μια ολόκληρη γενιά, για πρώτη φορά αποτελεί αντικείμενο συστηματικής μελέτης.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

ΑΘΗΝΑ: «ΝΕΦΕΛΗ» • Μαυρομιχάλη 9 • τηλ. 36.07.744, 36.39.962
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Μ. Κοτζιά και Σία» • Τσμισκή 78 • τηλ. 279.720

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΠΟΛΥΤΥΠΟ»

γήθηκε κι εξορίστηκε δυο φορές στα νησιά του Αιγαίου από τους υμοεθνείς του. Μ' άλλα λόγια είδε πολλά και υπέφερε ακόμη περισσότερο. Δεν ήταν λίγες οι φορές που έφτασε ως την έσχατη απόγνωση περιμένοντας το θάνατο. Κι όμως όλα αυτά τα έζησε βαθιά, χωρίς ούτε μια στιγμή να λιποταχτήσει από τον κόσμο της πραγματικότητας. Από τους δύο τόμους του βιβλίου ο πρώτος αναφέρεται στην υποχώρηση του στρατού μας στη Μικρά Ασία και στην αιχμαλωσία του συγγραφέα. Ο δεύτερος στα παιδικά του χρόνια, στην εφηβία, στις σπουδές του και στα νεότερα χρόνια από το 1923 μέχρι το 1969. Όσο μπορώ να κρίνω οι καλύτερες σελίδες είναι αυτές που αναφέρονται στην αιχμαλωσία και στις εξορίες του συγγραφέα. Όχι πως το υπόλοιπο κείμενο δεν έχει ενδιαφέρον. Αλλά οι σελίδες αυτές, ίσως γιατί δείχνουν πιο γυμνό τον άνθρωπο στην αθλιότητα και στο μεγαλείο του, εντυπώνονται βαθύτερα. Αν αφήσουμε τους λόγους της αιχμαλωσίας κι αναρωτηθούμε ποιο ήταν το έγκλημα για το οποίο εξορίστηκε ο συγγραφέας, η απάντηση φαίνεται αρκετά παράλογη: γιατί, όπως κάθε άνθρωπος, είχε ιδέες. Ας γίνω πιο σαφής. Ο γιατρός Αποστολίδης, αν και δεν κράτησε όπλο ούτε ήταν οργανωμένος στο κίνημα, διώχτηκε κι εξορίστηκε ως αριστέρος, που σημαίνει για τις σοσιαλιστικές ιδέες του. Για να φανεί καλύτερα το στοιχείο του παραλογισμού που προανάφερα θα πρέπει να πω ότι οι σοσιαλιστικές ιδέες του υπήρξαν μεταγενέστερο προϊόν του έμφυτου ανθρωπισμού του. Γιατί ο συγγραφέας σ' όλο το μάκρος της ζωής του, κι όταν ευτύχησε κι όταν δυστύχησε, στάθηκε πάνω απ' όλα ανθρωπιστής. Ο ανθρωπισμός αποτέλεσε το θεμελιώδη γνώμονα των ενεργειών του. Μ' αυτόν τον γνώμονα έκρινε όταν χρειάστηκε ακόμη και την ιδεολογία του κι όχι αντίστροφα. Γι' αυτό δε βλέπουμε σ' αυτή την ιδεολογία την ακαμψία που χαρακτηρίζει τις ιδεολογικές ορθοδοξίες. Αλλά και γι' αυτό έχει πάντοτε την αίσθηση του ηθικά δικαιωμένου ανθρώπου.

Συνοψίζω. Ο Αποστολίδης είδε κι έπαθε πολλά. Είχε όμως το ψυχικό σθένος να μένει ακέραιος μέσα στη δίνη των παθμάτων του. Είχε ακόμη τον τρόπο να βιώνει βαθιά και γόνιμα τα γεγονότα. Έτσι κέρδισε και καταξίωσε τη ζωή του. Αφότου όμως και τάφερε να την αφηγηθεί έγκυρα, η ζωή αυτή αποτελεί πολύτιμο κεφάλαιο και για τους αναγνώστες του βιβλίου του. □

Οθόνες χωρίς συνέχεια

του Χρήστου Βακαλόπουλου

Δεν μπορώ να δείξω πια καμιά εμπιστοσύνη στους θερινούς κινηματογράφους της Αθήνας. Όχι μόνο γιατί δεν έχουν ήχο, παίζουν άθλιες κόπιες και περιφρονούν έτσι το κοινό, αλλά κυρίως γιατί δεν ανανεώνουν το ρεπερτόριό τους. Αυτό που έχει αλλάξει τα τελευταία δέκα χρόνια στις θερινές αίθουσες είναι η μυθολογία, με αποτέλεσμα την παραγωγή *εγγυήσεων ποιότητας*. Αντί δηλαδή να προβάλλονται ελεύθερα ταινίες «στο σωρό», όπως συνέβαινε κάποτε, έχουμε καταλήξει να βλέπουμε συνεχώς κάτι αθροίσματα υπολειμμάτων ταινιών, που οι αιθουσάρχες τις κυκλοφορούν «εβδομάδα φιλμ νουάρ» κι ας αγνοούν βαθύτατα και το κινηματογραφικό αυτό είδος και τις απαιτήσεις του.

Όταν υπήρχε ο «σωρός», όταν τη Δευτέρα έβλεπες στην *Ηλέκτρα* μια ταινία του Καζάν που υπήρχε στο πρόγραμμα γιατί πρωταγωνιστούσε ο Γουόρεν Μπίτη και την Τετάρτη ένα γουέστερν ακριβώς γιατί ήταν γουέστερν, χωρίς κανείς να πολυσκοτίζεται αν ανήκε στον Άρθουρ Πεν ή στον Τζων Στάρτζες, υπήρχαν πολλές ελπίδες για τους κινηματογράφοφιλους να ανακαλύψουν κάτι σπάνιο, χωρίς αυτό να υποχρεώνει τους υπόλοιπους να αισθάνονται ότι συχνάζουν σε εκθέσεις ζωγραφικής. Απ' τη στιγμή που οι αιθουσάρχες αποφάσισαν να συμπεριφερθούν σαν καλλιερημένοι ισοπέδωσαν τα πάντα, και στο παιχνίδι αυτό συμμετέχουν οι εφημερίδες που παρουσιάζουν κάθε βδομάδα τις ίδιες πενήντα ταινίες σε διάφορες παραλλαγές προγραμματισμών, τα τελευταία επτά χρόνια.

Αυτός είναι ο θλιβερός απολο-

γισμός της θερινής κινηματογραφοφιλίας: πενήντα ταινίες που βρέθηκαν τυχαία στα γραφεία των διανομέων και οι οποίες προβάλλονται ξανά και ξανά σε άθλιες συνθήκες. Όπως άλλωστε επεσήμανε πρόσφατα η Εταιρεία Σκηνοθετών, οι ελληνικές ταινίες δε έχουν καμιά τύχη το καλοκαίρι, γιατί απλούστατα δεν ακούγονται. Το θερινό κοινό του κέντρου της Αθήνας κινδυνεύει να μεταβληθεί σ' ένα σύνολο υποβιβασμένων που διαθέτει πολιτιστικό άλλοθι.

Βλέπω στις σχέσεις μας με τους θερινούς κινηματογράφους, σ' αυτές τις μικρές υποκλίσεις στην *ιδέα* (κι όχι στις πρακτικές) της κινηματογραφικής καλλιέργειας, την υποβάθμιση της ερωτικής χειρονομίας μας προς τον κινηματογράφο, που προέκυψε από τη γενίκευση της κινηματογραφοφιλίας και κατά συνέπεια, την αδιαφορία για το αν ένα φιλμ του Μπαντ Μπάντιτσερ είναι καλύτερο από ένα φιλμ του «δοξασμένου» Πέκινπα. Υπήρχε μια εποχή που αυτή η σύγκριση τροφοδοτούσε δεκαήμερες συζητήσεις από τις οποίες ο Πέκινπα έβγαине εξουθενωμένος αλλά οπωσδήποτε κερδισμένος, γιατί φωτιζόταν το έργο του. Σήμερα, όλοι αγαπούν τον κινηματογράφο γενικά και άοριστα: από το *Ριζοσπάστη* μέχρι τα λογοτεχνικά περιοδικά, από τον *Ταχυδρόμο* μέχρι το *Δεκαπενθήμερο Πολίτη* σκοντάφτει κανείς σε κείμενα που δεν μπορούν να ξεχωρίσουν τα άγρια από τα ήμερα, τον Κάρπεντερ από τον Αντονιόνι, το Φασμίντερ από τον Ντάγκλας Σερκ, το Βέντερς από τον Ταρκόφσκι. Όλοι θεωρούνται μεγάλοι, λες και έχουμε να αγωνι-

στούμε για κανένα κοινό σκοπό. Στην πραγματικότητα αγωνιζόμαστε για να δουλεύουν κάθε καλοκαίρι χωρίς απώλειες οι θερινοί κινηματογράφοι.

Ίσως λοιπόν να μην είναι τυχαίο το ότι πραγματικά οριακοί κινηματογραφιστές παραμένουν ριζικά άγνωστοι: ποιος συζητάει ή ποιος ενδιαφέρεται να προγραμματίσει ταινίες του Ρενουάρ, του Ντράγιερ, του Φριτς Λανγκ, του Χωκς, του Ρομέρ της δεύτερης περιόδου, του Μιζογκούσι, του Όζου, του Ριβέτ, του Μπρεσόν, του Φούλερ, του Μόντε Χέλμαν; Μόνο η τηλεόραση προσπαθεί αλλά αυτή είναι μια άλλη, αθόρυβη ιστορία, γιατί η τηλεόραση δεν ενδιαφέρει καθόλου αυτούς που γράφουν και συγκεντρώνει την προσοχή μόνο όταν αποκτά υπουργούς ή προσβάλλει τα συναισθήματα των τοπικών συλλόγων. Κατά τα άλλα, ούτε καν ολόκληρος ο Χίτσκοκ δεν προβάλλεται το καλοκαίρι, ενώ το *Vetigo* και το *Rear Window* έχουν κυκλοφορήσει από καιρό σε απαστράπτουσες κόπιες στο ευρωπαϊκό εμπορικό κύκλωμα.

Δεν υπάρχουν πολλές λύσεις: ή θα είμαστε κινηματογράφοφιλοι μέχρι τέλους (δηλαδή μέχρι τις τηλεοπτικές διαφημίσεις) ή δεν θα είμαστε καθόλου. Στο ενδιάμεσο δεν υπάρχουν άνθρωποι που ενδιαφέρονται για ταινίες αλλά θεσμοί όπως η *Ταινιοθήκη της Ελλάδας* και επιχειρήσεις όπως οι θερινοί κινηματογράφοι, που απλώς προσπαθούν να επιβιώσουν. Με δυο λόγια, η κινηματογραφοφιλία δεν έχει άλλο δρόμο από το να ξαναγίνει σκοτεινή υπόθεση. □

Κυκλοφόρησε ο 19ος τόμος του περιοδικού ANTI Β' εξάμηνο 1983 Περιλαμβάνει τα τεύχη 236-250